

הוספות בתפלה לימי הדיון

זְכַרְנוּ לְחַיִּים, מְלֶכֶד חַפֵּץ בְּחַיִּים, וְכַתְּבָנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים, לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:

מִי כְמוֹד אֵב הַרְחָמִים, זֹכֵר יִצְוֵנו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְכַתּוּב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתְךָ:

בְּסֵפֶר חַיִּים, בְּרַכָּה וְשָׁלוֹם וּפְרִיָסָה טוֹבָה, נִזְכָּר וְנִקְרָב לְפָנֶיךָ, אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם:

סור אורח חיים סימן קיב

גרסינו בפ"ב דמגלה תניא ק"כ זקנים ומהם כמה נביאים תיקנו י"ח ברכות על הסדר ואמר רב יהודה אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בג' אחרונות אלא באמצעות דאמר רבי חנינא ג' ראשונות למה הן דומין לעבד שמסדר שבה לפני רבו אמצעות למה הם דומים לעבד שמבקש פרס מרבו אחרונות למה הם דומים לעבד שקיבל פרס מרבו שמשבח והולך לו ופיל בעל הלכות גדולות וכן ר"ת ור"י דוקא צרכי יחיד אין לשאול בהם אבל צרכי ציבור שרי דהא כולוהו אחרונות צרכי רבים נינהו ועם מה שהעבד מסדר שבתו של רבו יכול לשאול צרכי צבור שזה שבת וכבוד לרב שרבים צריכין לו ועל כן נהגו לומר קרובין בשלש ראשונות ועוד שאומר יעלה ויבא בעבודה אלמא צרכי רבים שרי:

R' Moshe Gremann אר"י

Rav Yehudah's ruling that we are not to offer entreaties in the first three and final three blessings is limited to an individual who wishes to give voice to his own needs. But if one such would pray for the community, and, it goes without saying, if the community utters prayers for the community — then this is not interdicted under Rav Yehudah's ruling.

In support of this assertion we can cite *Yerushalmi* (*Berachos* 4:4): When we invite a *chazan* to represent us in prayer we do not say to him, "Come pray! [בוא], but we say, "Come, draw near! Present our sacrifice! Fill our needs! Wage war for us! Elicit good-will!" Now the fact that we do not say to him, "Come pray [בוא] proves that communal prayer does not require that petition be preceded by praise. No formalities are necessary. God's attention is immediate and unmediated.

It can be demonstrated that this is the meaning of *Yerushalmi's* assertion that we do not say, "Come pray". The word תְּפִלָּה, *prayer*, connotes the extolling of praises. Witness the teaching recorded in *Avodah Zarah* 7b: Let a man pray, יִתְפַּלֵּל, and only then petition for the fulfillment of his needs. Clearly then if we do not demand that the communities' representative pray, this means that we do not require him to precede his petitions with praise.

God will never treat the overpowering force [כְּבִיר] of communal need lightly. They possess an energy which those of an individual can never equal.

HaPardes's perception of the *Gaonim's* differentiation is clear. Communal prayer packs such weight and import that it may dispense with normal etiquette. No barriers exist. The community may demand — and God is receptive to their importuning whether or not it is couched in an appropriate form. The entreaty that God grant us life has no place in the first blessing. It pushes aside whatever it perceives as irrelevant to the urgency of its needs. It brooks no delay — it demands to be heard.

It transpires that *HaPardes's* perception of the *Gaonim's* ruling is the very opposite of that of *Rosh* and *Rabbeinu Tam*. His ear picks up discord, not harmony. And the pathos of the plea lies in just that dissonance. Whoever ordained that *zochreinu* be recited in the first blessing was telling us that the petition for life during the *Asseres Yemei Teshuvah* is serious business.

פ"ב

וְכַתְּבוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים . יִשְׂאֵל פ"ב
לְחַיִּים בְּמַדְרַשׁ כּוֹלֵךְ אֵת הַחַיִּים יִחַסּוּ זֶה יִחוּסַע
שֶׁמֶדֶק לְמַטָּה שֶׁמֵאֲמֵר וְיִחוּסַע בֵּן טָן מֵלֵךְ רוּחַ חַכְמָה
כִּי סֶמֶךְ פָּקֵה אֵת דִּיּוֹ עָלָיו וְהֵא שֶׁמֶה כְּחַיִּים זֶה כְּאֵת
חַיִּים עִם מֵשֶׁה אֵלִים עִם . וְהֵא כְּשֶׁאֵל מְדַבֵּק עִמָּה
לְבָא זֶה לְחַיִּים כְּשֶׁאֵל . יִתְפַּלֵּל שֶׁמֶדֶק בְּחַיִּים שׁוֹמֵם
שֶׁאֵל זֶה יִחוּסַע קִיּוּמָם לְשׁוֹם . מִיָּן מֵהַ עֲקָרִים עִמָּן
וְהֵא שֶׁמֶדֶק זֶה אֵלִים חַיִּים לְכֹס הַיּוֹם עִכְלָ .
זֶה עִלְמָ מְנַקֵּים וְהֵא שֶׁמֶדֶק בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַן אֱלֹהִים
חַיִּים ר"ל עִנְיָן שֶׁמֶדֶק כִּי שֶׁאֵל אֱלֹהִים חַיִּים
לְכֹן מְכַרְמֵי עִתָּן לֵם גַּל חַיִּים וְכִנְיָ . עַד יִחַסְרָם
פ"ב מֵלֵךְ דְּכַתְּבֵי כְּמוֹס יִחוּ עִתָּיִם כֹּל אֲהָרַ כְּסֵת
כֹּס . וְהֵא עִנְיָן מְרוּכָה מְדַחַת שֶׁרַעַמַת לְכֹן מְכַרְמֵי
מְכַרְמֵי עִתָּיִם לֵם חַיִּים עִנְיָן שֶׁמֶדֶק עִנְיָן אֲהָרַ
שֶׁאֵל אֱלֹהִים חַיִּים :

דאבא בראי אהא לרבי

(*) ראיתי דבר נפלא כאן בפירוש ר' יהודה החסיד (נדפס בסידור ר' שלמה מגרמיזא-עמ' רכ"א) ש'המוסף הגורע בתפלה אפילו את אות תפלתו אינה נשמעת, כי כולה במרה ובמשקל באותיות ובתיבות וסודות הרבה יוצאין ממנה. ומוכיח שם שבטעם "וכרנו לחיים" יש י"א תיבות וכי הרבה ראיות לזה מדברים המרומים בו. וכתוב שם בקיצור את הרמזים, ח"ל, י"א פסוקים שבעה לאברהם, י"א מדות במזמור מי יגור באהלך (תהלים ס"ו), י"א מדות טובות במזמור חסד ומשפט אשירה (תהלים ק"א), י"א שבטים נולדו לו' חדשים, י"א כהן בערכין עד סוף (ויקרא כ"ג), י"א כפתורים במנורה, י"א אהבה בתמניא אפי (תהלים קי"ט), י"א שבטים בך משה בואת הברכה, י"א המים בפר' גת, י"א תרין במזמור שירי לה שיר חדש (תהלים צ"ח), י"א פסוקים מתחילים ה', י"א אני אלקי בתומש, י"א באחרי מות סומאה פשע ועון, י"א חתין בברכות שניות, י"א פסוקין באיל עולה, י"א בגדי קודש בתורה, י"א פנים במרכבה ראשונה, י"א פנים במרכבה שנייה וכי' כל אלו מחוברים יחד זה על זה ואין פנא כאן להאריך יותר, עכ"ל !! ובסידור ר' הירץ כתב עוד ג' רמזים, ע"ש. וכל אלו הכ"א רמזים הם בתפלה שתקטו רבנן סבורא (מחזור ויטרי סי' שכ"ו) ומי יוכל לשער כמה רמזים נכללים בתפלות שתקטו אנשי כנסת הגדולה, שמקצתם היו נביאים ! וכמה צריכים ליותר מלשונת אפי' את אחת, ובפרט ברי"ה (ע' קש"ע סי' קכ"ט סי' ב').

צ. א. בעלאווסקי אלול תשס"ד
אני לודו ודוד ל

הוספות בתפלה לימי הדין

ל' י"ד

וכתבנו בספר חיים טובים ע"ש (מלאכי ג, טו) ויכתב ספר זכרון. ובנעילה אנו אר' וחתמנו דא' במגילת רות (רות ובה ה, ו): לשעבר אדם עושה מצוה והנביא כותבה, ועכשיו אם עושה מי כותבה, אליהו ומלך המשיח, והק' חותם על ידיהם שני' (מלאכי ג, טז) אז נדברו יראי י"י איש אל רעהו וגו'. והיינו דא' בראש השנה (טו, ב): ונחתמים ביום הכפורים, ר"ל מידו של הקב"ה. למענך שאמרת (ישעיה מת, יא) למעני אעשה. אל חי דכתי' (ירמיה י, י) אלהים חיים ומלך עולם. אל חי, דכתי' (תהלים פד, ג) לבי ובשרי ירננו אל אל חי, וא"ר יוחנן (סוטה ה, א): אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים לבו כבשר, שנא' (ישעיה סו, כג) והיה מידי חדש כחדשו ומידי שבת כשבתו יבא כל בשור.

מחבר וכו'

זכרינו לחיים. רבנו של עולם זכרינו לחיי העולם הבא שכולו חיים. אל מלך חפץ בחיים. כד"א אמר אליהם חי אני נאם [אדנין] ה' אם אחפץ במות (מת) [הרשע] (יחזקאל לג, יא). וכת' ובחרת בחיים (דברים ל, ט). וכותבינו בספר חיים טובים. בספר של צדיקים לעולם הבא שהן טובים, כדכתי' כל הכתוב לחיים בירושלם (ישעיה ד, ג). למענך אלהים חיים. שאתה חי לעולם. מלך עוזר. עונה לזכרינו. כלומ' רבנו של עולם זכור לנו אותו עתה שאמרת לאברהם, כד"א כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו (תהלים קה, מב). ומושיע לישראל, כד"א וישע ה' ביום ההוא (שמות יד, ל). ומגן לאברהם, כדכתי' אנכי מגן לך (בראשית טו, א). ועוד מצינו בזכירה חיים, כמא דאתמר ובשוב רשע מרשעתו ועשה צדק לא תזכרנה לו הרעות אשר עשה בצדקו אשר עשה יחיה.

האומ' זכרינו לחיים טובים, וכותבינו בספר חיים טובים, הרי זה פיקח ונשתכר. צא ולמד ממעשה פילגש בגבעה שלא ביחנה מה אירע להם. ועד כאן לא אמרו חכמים ניבעי רחמי אחיי, דכי יהיב רחמנא חיי לשיבעא הוא דיהיב. אלא כך אמרו (תענית ח, ב) ניבעי רחמי אכפנא. דכי יהיב רחמנא שיבעא לחיי הוא דיהיב. וזהו שפירשו חכמים בשנות חיים מפני אריכות ימים. שאילו מפני דרשה לא הוצרך הכתי' לשנות. ושלא נהגו לומר כך כסבורים הואיל ועת רצון הוא אין הקב"ה נותן מתנה לחצאין. כ"פ רת"ם. ורי"ש פי' כי אין צריך להזכיר טובים, כי בתחילה יש לשאל חיים סתמא. ובברכת הוראה וכתוב לחיים טובי'. ובברכת השלום יאמר לחיים טובים ולשלום. כי לעולם ישאל אדם מעט מעט ולהוסיף. וכן מצינו בפי' חלק (פנהרין קו, א) למה דוד דומה לסוחר כו'.

א' ע"ג

זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וגו', אף שהדין (במס' ברכות ל"ד ובשורץ אר"ה ק"ב) שלא ישאל אדם צרכיו לא בגי' ראשונות ולא בגי' אחרונות. בכ"ז נבקש זאת בברכה ראשונה, או בשביל דזאת צרכי רבים דשרי לשאל אפילו בגי' ראשונות. או משום דנכלל בתפלה זו על חיי הנפש לעולם שכולו ארוך, וזהו מלך חפץ בחיים. כי יש בזה להקב"ה רצון כי חפץ חיים כאלה למענך אלקים חיים. שנוכל לעבודך, וגם בעניני גשמיות לקיים בכל דרכיך דעהו (ובתוס' כתבו בזה דאמרו צ"ג בכתבים ונחתמים לאלתר לחיים קאי על חיי הנפש) והצדיק נגמר ביהודי לחיים, דגם אם מת ח"ו צדיקים במיתתם נקראים חיים, ורשעים למיתתו שגם אם הם חיים. הלא רשעים בדיניהם נקראים מתים. והחפץ אחפץ במות המת (שרשע שנקרא מת ימות) הלא בשונו מדרכיו חיי (והוא דאומרים בגי' אחרונות וכתוב לחיים טובים, ושם א"א לומר כתיירד השני דקאי על חיי הנפש דרשאים לבקש. והלא עם מוסיפים לבקש על חיים טובים שהכונה על חיי עוה"ו, דאלו חיי עוה"ב פשיטא שהם טובים, איך אין אנו רשאים לבקש צרכי עוה"ו בגי' אחרונות, וצ"ל כתיירד ראשון ולא אסרו אלא בצרכי יחיד אבל צרכי רבים שרו, ולכן מסיימים שם כל בני ברייתך, שאנחנו מבקשים בעד כלל ישראל, וכן בתפלת בספר חיים אומרים אנתנו וכל עמך בית ישראל, דבאופן זה שרי בגי' ראשונות וגם בגי' אחרונות.

מ' כמוד אב ורחמים זוכר יצוריו לחיים ברחמים. אנתנו מבקשים זאת בברכה תחית המתים, כי בריה ויחזקים הקב"ה חותך חיים לכל חי ועושה אנתנו בריה חדשה כי ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפני' וזה כעין תהי"מ, ובמ"ש תושע ר יחינו מיומים (ב' ימים דר"ת) ביום השלישי (יוחזקים) יקמנו ונחיה לפניו, ובס' פתח אליהו כתב דאפ"ל דלשון זה קאי על עת תהי"מ שזוכר את יצוריו לחיים ברחמים, וזה שייך לברכה אתה גבור.

אל תאמין

זכרנו לחיים וכו'. עקר בקשת האדם על החיים הוא בשביל עבודת השם יתברך. וזהו שאנו מתפללים: זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים, כלומר, לא נבקש רק חיים שהמלך הקדוש-ברוך-הוא חפץ בו, דהיינו חיים שיש עמיהם יראת השם יתברך, וזהו: למענך אלקים חיים, כלומר, החיים הללו אנו מבקשים למען עבודתך (ספר החיים).

ל' י"ד

יש לתמוה מה מועיל לאדם להתפלל ומבקש מחילה וסלי' וכפרה, למה אבד לו מחילה וכפרה אם אינו מבקשה; כי אם חטא ולא שב לא תועיל לו שום תשובה, ואם שב תשובה גמורה הכל מחול לו. אבל אין לתמוה אם אדם מבקש חכמה ונכסים אם לא זכה במעשים טובים, דכיון שלא חטא אע"פ שלא זכה הוא נענה, וכן הוא בתנחומא (שמות ט: א) הקב"ה כמה אני רחום, שאפי' בשעה שאני רואה בני אדם שאין להם זכות ולא זכות אבות והם באים ומתחננים לפני אני שומע להם וכופל להם פרנסתם. והכי נמי דרשי' בואתחנן (תנחומא ואתחנן ג: שיהיה משה שואל מתנת חנם, ודריש נמי במדרש תלי' (ז, יג): ועושה חסד למשיחו (תהלים יח, טא), אמ' דוד לפני הקב"ה אין אני בא לפניך לא בחסד ולא במעשים טובים שעשיתי כי אם בצדקתך לבד כעני המבקש על הפתח. ואע"פ כי משה ודוד אין ראיה, כי מאחר שהיה להם הרבה זכיות היו יכולין לשאל בחנם ובצדקה, אבל מי שאין לו זכות כלל ולא זכות אבות מנין, ולזה הוצרכנו ראיה הראשונה. מכל מקום יש לתמוה מה שתמנהנו תחילה כל שאלת הכפרה והמחילה.

צ. א. בעלאווסקי אלול תשס"ד

אף לזכר וזכור ל

אעשה עוד כמוהו, יהי רצון מלפניך שתכפר על כל עונותי.

וה"ר משה כת' גם כן (הלכות תשובה ב, ה): מדרכי התשובה להיות השב צרעק תמיד לפני יי' בבכי ותחנונים. ולא שייכי תחנונים על חרטת האדם לחטאו כי אם על בקשת מחילה ונשלמה פרים שפתינו, (הושע יד, ג). [וראיה לנו גמורה, מדכת' (שם) (ו) אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו, וכתוב לעיל מיניה (שם) ב] שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך. (שם) ג] קחו עמכם דברים ושובו אל ה'. משמע כך דרשת הפסוקים: שובה ישראל, שישוב מחטאו. קחו עמכם דברים ושובו אל ה', היינו וירי שצריך לומר חטאתי וישר העויתי. ואמרו אליו כל תשא עון וקח טוב, היינו בקשת מחילה. ונשלמה פרים שפתינו, רצה לומר אחר שנכפר לו בתשובה ובידוי, ונתרצה שלא יפרע ממנו את חטאו, עדיין צריך להתפלל על המחילה. כלומי שיהיה אוהבו, להיות במקום עולה שבאה אחר חטאת, כד"א פ"ק דזבחים (ו, ב): למה חטאת באה לפני עולה משל לפרקליט שנכנס לרצות רצה פרקליט נכנס דורן אחריו, כלומי שיהיה אוהבו. זהו תחילת אהבה.

ונראה לפרש שאע"פ ששב האדם אין תשובה גמורה עד שיתוודה בפיו ובלבו, דכת' (איוב לג, ט) חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי, וכת' מיד (שם, ט) ויאמר פרעהו מרדת שחת מצאתי כופר. ואע"פ שהקב"ה יודע מה שמודה בפיו ולבו חפץ, מעין סגנון של (מעלה) [מטה] שמבקשין מחילה בפה. וראינו גם בתורה בירידי מעשר שצריך לומי (דברים טו, יד) לא אכלתי באוני ממנו, אע"פ שהקב"ה יודע. וגם בכורים צריך לומי בקול רם (שם, י) הנה הבאתי (את) ראשית פרי הארמה אשר נתת לי יי', ואע"פ שהקב"ה יודע. ואם תרצה לומי כדי שישמעו העולם רוצה התורה כך, כמו כן תאמר במחילה וסליחה שרצה הקב"ה שישמעו מלאכיו ויביאו לפניו תשובתו אשר הוציא מפיו, שהמלאכים שומעים הדיבור ואינם יודעים המחשבה. אבל אין לו לומי תשובתו בקול רם אם חטא בינו לבין המקום, כי על זה כת' (תהלים לב, א) אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. [ואם] (ו) אין לו כי אם עזות מצח כשמודה חטאיו, היה לו להודות בקול רם כדי שישמעו הבריות כמו וירי ומקרא בכורים. והכי אמ' במד' תלי' (ויקרא ובה ג, א): כיצד הוא הירידי, צריך שיא' מודה אני לפניך שחטאתי ופשעתי ומתחרט אני ולא

רחמי

הטעם ש"זכרנו לחיים" נקבע בברכת "אבות"

"ותקנו להוסיף בברכת מגן, זכרנו לחיים... וכתוב זכירה באברהם דכתיב (תהילים קה, מב) "כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו" לפיכך תקנו זכירה - זכרנו לחיים - במגן" (טור אורח חיים הל' ר"ה סי' תקפב). הביאור הפשוט הוא מכיון שבאברהם נאמרה המלה "זכר", לכן בברכת אבות אנו מזכירים "זוכר חסדי אבות" ואומרים אח"כ "זכרנו לחיים".

ונבאר עוד, השורש הראשון של "זכרון" לטובה של עם ישראל נאמר לאברהם אבינו, כאשר כרת ה' עמו ברית בין הבתרים, הבטיחו על קיום עם ישראל התמידי ככתוב (ויקרא כו, מב - מד) "ואף את בריתי אברהם אזכור... ואף גם זאת - אפילו אני עושה עמהם זאת הפורעניות (רש"י) - בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם" והיינו "שבכל אחד מישראל יש נקודה פנימית דקה... שהיא ההבטחה שקנה אברהם אבינו ע"ה בברית בין הבתרים, שלא תכלה נקודת הקדושה לגמרי מלבבות בני ישראל בכל הגלויות. - והירידות הרוחניות הגרועות ביותר - היינו שלא יניחם הקב"ה לבוא ח"ו לידי כליון רוחני - ותוצאותיו: כליון גשמי - לעולם" (מכתב מאליהו, א, 233).

אחרי שאנו מזכירים "זוכר חסדי אבות" דהיינו ירושת האבות - ובמיוחד אברהם, ראשון האבות - ומעלותיהם הנמצאות בנו מכוחם, ובזכות זו שהיא זכותם נזכרים אנו לטובה לפני השי"ת, סומכים לכאן את בקשתנו "זכרנו לחיים" שברית האבות וזכותם תעמוד לנו להיזכר לחיים.

מהות ההבדל בין בקשת "זכרנו לחיים" ל"בספר חיים, ברכה" וכו'

בהוספה הראשונה מבקשים אנו "זכרנו לחיים" בלבד - ולא לחיים טובים - [כך הוא ברוב הנוסחאות] כלומר הבקשה היא על עצם החיים בלבד, ואילו בהוספה

1. עפ"י אפשר לבאר "זוכר חסדי אבות" מכוח חסדי האבות - ובמיוחד אברהם הראשון שבאבות - כרת עמם הברית לקיום הרוחני של עם ישראל, שמכוחה "מביא גואל לבני בניהם".

האחרונה מפרטים איזה חיים אנו מבקשים, דהיינו ברכה ושלוש ופרנסה. את הסיבה לשינוי בתוכן הבקשות ביאר רמח"ל ז"ע (מאמר החכמה, ילקוט ידיעות האמת עמ' רנו) ואלו דבריו: "הנה האדם נידון על פי מעשיו לצדקות או ברשעים, וה נקרא ממש ספר חיים וספר מתים". בתחילה דנים את האדם ע"פ מעשיו מה הוא, ולאיהו סוג הוא שייך, אם לצדיקים, ואז הוא נכתב בספר החיים, כלומר מהווה נקבעת צדיק שהוא החי האמיתי חיים רוחניים, או שח"ו הוא נכתב בספר מתים דהיינו שנקבע עליו שהוא רשע כמו שכתוב "רשעים בחייהם קרויים מתים" וכ"כ הרמח"ל (שם, בהמשך) "דהיינו הנקבע בין הצדיקים הוא הנכתב בספר החיים, והנקבע בין הרשעים הוא הנכתב בספר המתים" וכ"כ. כונת המשל לכתובה בספר היא, כמו אדם שכתוב ספר, בוודאי הוא שוקל ודן מה ואיך לכתוב, ומה שמעלה על הכתב הוא מסקנת הדברים שברצונו שיישאר קבועים וקיימים, כך גם בעניינינו כונת הכתיבה בספרי חיים ומתים היא קביעת מצבו של האדם בצדיק או רשע, והה דין הראשון שנדון כל אדם בראש השנה, ובידיו זה אין דנים כלל מי יהיה ומי ימות.

עפ"י מתבארים דברי הגמ' (ר"ה סו'): "א"ר כרוספדאי א"ר יוחנן שלשה ספרים נפתחין ב"ה אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורים... צדיקים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה..." והקשו הראשונים (דרשת הרמב"ן לר"ה, ועוד) הרי יש הרבה צדיקים שמתים וסובלים, ורשעים שמאריכים ימים בנעימים (וע' בתוס' וברמב"ן מה שחירצו). ויש לתרץ כאמור, שהדין הראשון אינו על חיי העוה"ז אלא דנים כל אחד האם הוא צדיק ואז הוא נכתב לאלתר לחיים, דהיינו שקובעים שהוא שייך לאלה החיים באמת, או ח"ו קובעים שהוא רשע שאף בחייו נחשב למת, ואחרי הדין הראשון שהוא קביעת המצב - וכתוצאה ממנו - דנים דין נוסף על המקרים שיבואו על האדם במשך השנה לטוב או לרע ח"ו.

נמצא שיש ב"ה שני דינים, הראשון קביעת מדרגת האדם והשני איזה חיים יקבל במשך השנה, וע"ז נוספו שני סוגי הבקשות בברכות שמו"ע, וכך ביאר הרמח"ל (שם) "ועל זה - להיקבע בין הצדיקים - מתפללים ואומרים זכרנו לחיים... וכתבנו בספר החיים - שהם הצדיקים - ואמנם עוד יש הגירות על המקרים שבעולם הזה - זהו הדין השני - כי אפשר לצדיק שיתסר מפני היותו צדיק, ואפשר שמפני צדקו יצליח, ולרשע כמו כן, אפשר שיצליח מפני היותו רשע, ואפשר שמפני רשעו יאבד או יתסר, ונמצאו גירות אלה נמשכות אחר הדין הראשון שזכרנו, ואולם על כל הגירות האלה מתפללים יכתוב לחיים טובים, וכן בספר חיים ברכה ושלוש וכ"ו" - לא מבקשים על מהות החיים, אלא על חיים טובים בחיי עוה"ז.

כאמור מבקשים אנו בזכרנו לחיים" שהקב"ה יקבע את מצבנו ומהותנו לצדיקים. והדבר תמוה מאוד, הא ניחא כאשר אנו מבקשים שנת חיים טובים בגשמיות אע"פ שאיננו ראויים לכך, הסיבה היא מפני שהקב"ה רב חסד ומאריך אף ומתנהג עם האדם לפנים משורת הדין ונותן לו הזדמנויות נוספות אולי ייטיב דרכו, אך מה שייך לבקש שיתחשב לצדיק, ממה נפשך: אם יש לאדם רוב זכויות הרי הוא צדיק ואם לאו הוא רשע, ואיך תועיל תפילה להגדירו בצדיק כאשר הוא רשע?

הדין לכף זכות - מן השמים יזונוהו לזכות

ביאור הענין הוא, כי גם על קביעת מהות האדם יש אופנים שונים של מבטים כדון שמים. דוגמא לכך הם דברי הגמ' "כשם שדנתוני לכף זכות, המקום ידן אתכם לכף זכות" (שבת קכז:). ויש לשאול, בשלמא אדם צריך לדון את חברו לכף זכות או מפני שאינו יודע העובדות לאשורן, ואף במקרה שראה את העובדות בשלמות, אינו יודע כוונות חברו במעשה כפי שעשה, או שאינו יודע את הנסיבות סביב המעשה שאולי בגינו היה אנוס לעשות כפי שעשה, סוף דבר מפני חסרון ידיעה יש על האדם לדון את מעשה חברו לזכות שכדון עשה. אך הקב"ה בוודאי יודע את כל העובדות הנסיבות והמצבים, ומה שייך לומר על הקב"ה שידון לכף זכות?

התשובה היא, שבוודאי אין הכוונה שהקב"ה ידון על המעשה כאילו המציאות הייתה שונה, הרי הכל גלוי וידוע לפניו, אלא שיש אופנים ומבטים שונים איר לדון את האדם, אפשר לדנונו בכל חומר הדין בלי יחור כלל, שעל דין כזה אח"ל (ערכין יז) "תניא רבי אליעזר הגדול אלמלי בא הקב"ה עם אנדרם יצחק ויעקב כדון אין יכולין לעמוד מפני תוכחה". ואפשר לדנונו יותר בכפות כגון כאשר חטא במוזד, להתחשב בכך שלא היה מוזד מושלם - ומובן שהדברים מתחלקים לדרגות רבות בחומר הדין - והנה נקרא אצל הקב"ה שהוא דן לכף זכות. נמצא שהאדם כהתנהגותו קובע באיזה מבט הקב"ה ידן אותו, ואם הוא אדם קשה שדן את כל אחד לכף חובה ובחריפות ואינו מוותר לאיש על מה שעשה לו, או אז גם הקב"ה דן אותו בחומר הדין.

בדרך זו יש לבאר מאמר חו"ל (ר"ה יז) "כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו", וביאר מ"ר הגר"א זס"ל "מעביר על מידותיו" שנותן לכת ליד מידותיו. לדוגמא: אדם שבעס, יש אדם שבשעה כוז אי אפשר בכלל לדבר אה, ואילו המעביר על מידותיו, הוא אכן כועס - ויש לו מידות רעות - אך הוא מסוגל להתאפק ולהגביל מידותיו ולמצמצם כעסו כך שניתן לדבר אהו "ולעבור" ליד מידותיו, ואפילו במקרה שהוא צודק לגמרי אינו תובע מהשני הכל והוא מוותר - אפ"י שמוותר ויחור חלקי - או מתנהגים עמו מהשמים מידה כנגד מידה ומוותרים לו ולא תובעים ממנו בכל החריפות.

הוספות בתפלה לימי הדין

וכן בעניינינו קביעת מצבו של האדם כצדיק תלויה בכך אם זכויותיו מרובות מעוונותיו, אך כפי שמבאר הרמב"ם (הל' תשובה, פ"ג הל' ב) "ושיקול זה אינו לפי מנין הזכויות והעונות אלא לפי גדלם, יש זכות שהיא כנגד כמה עונות... ויש עון שהוא כנגד כמה זכויות... ואין שוקלין אלא בדעתו של א"ל דעות והוא היודע היאך עורכיין הזכויות כנגד העונות". דהיינו המשקל הוא לפי איכות המעשים ולא לפי הכמות, והערכת האיכות אפשרית באופנים שונים עפ"י חומר הדין ומידת הרחמים פחות או יותר, ובוז תלויה קביעת מדרגת האדם.

לכן אנו מבקשים מהשי"ת שידוננו ברחמים דהיינו שישקול ויעריך את מעשינו הטובים באמת מידה של רחמים. והכלל הוא שהקב"ה מתנהג עמנו ברחמים באותה מידה שאנו מכירים שהוא א"ל רחום. זה גם הענין של אמירת י"ג מידות של רחמים שאנו מבקשים מהשי"ת שיפעיל אותן עלינו, ולכאורה קשה: הרי הקב"ה יודע אם ומתי צריך להפעיל אותן גם בלי שנבקשו על כך, אלא שרצונו הוא שנכיר שהוא רחמן ונבקש ממנו שידוננו ברחמים ואז יתנהג עמנו ברחמים.

וזהו פשרה של הבקשה "זכרנו לחיים... וכתבנו בספר החיים" דהיינו תדון אותנו במכש של רחמים על מעשינו הטובים כדי שהתוצאה תהיה שמדרגתנו תיקבע בין הצדיקים ב"ספר החיים".

"מלך חפץ בחיים"

כתב ר"י בר יקר (פרוש התפילות ח"ב, עמ' פ) "מלך חפץ בחיים" אין הכוונה שהקב"ה חפץ בחיים בשם העצם של חיים, אלא "חפץ הוא בבני אדם שהם חיים יותר מכשהם מתים קודם קיצם" - מפני שחפץ שיעבדוהו - "והחיים עובדין אותו ולא המתים, ורשעים אפי' בחייהם קרוין מתים" - מפני שאינם עובדים להשי"ת - "וכך הוא בפסיקתא דאמר דוד לא המתים יהללויה" - אין הכוונה למתים ממש כי הם בוודאי אינם מהללים, אלא - "אלו הרשעים שאפילו בחייהם קרוין מתים שנא' כי לא אחפץ במות המת" - ולכאורה היה צ"ל כי לא אחפץ במות החי, על כורחך הכוונה היא לא אחפץ במות הרשע, שהקב"ה אינו חפץ אפילו במיתת הרשע אלא שישוב מדרכו וחיה, דהיינו שיפסיק להיות מת - מיתת הנפש - ברשעו וישוב בתשובה ויעשה תחיית המתים לנשמתו ויהיה שוב חי. "אבל הצדיקים מתייראין מן הדין ועוסקים בתורה ומיחדין אותו - עובדים את השי"ת - בכל יום בכל לבכם בחייהם ובמיתתן, כך אני מרביצן ככבוד גדול תחת עץ חיים בגן עדן, ובקבריהם אני נותן להם מנוחה, ועומדין מקבריהם כל ערבי שבתות וכל ראשי חדשים וימים טובים וזמנים ומרגנים לשמי שנא' (תהילים קמט, ה) ירננו על משכבותם". הקב"ה נותן לצדיקים המתים להלל, כי "צדיקים במיתתם קרויים חיים" לא רק מפני שהנשמה נשארת לחיות, כי זה אינו רבותא אלא שהקב"ה נותן אפילו לגוף חיות מסוימת שיכול להלל ולשבח בערבי שבתות וכו', וזו הזדמנות ושכר לצדיקים שאף גופם המת מהלל להשי"ת. "אבל רשעים אינם מהללים לא בחייהם ולא במיתתם".

"למענך אלוקים חיים". בקשתנו היא שתזכרנו לחיים ותתן לנו כל צרכנו. "למענך". כדי שנוכל לעבוד אותך ולעשות רצונך, כי כאשר דנים את האדם החפץ באמת לעבוד את ה', הוא מקבל כל צרכיו מבלי לדקדק עמו ולא על חשבון זכויותיו (אם כי ייתכן שימעטו לו את השפע לכפרת עוונות) כחיילים בצבא המלך שיש לו צורך בהם, לכן הם מקבלים את כל צרכיהם בשפע ולא על חשבון משכורתם, אך מי שאין למלך צורך בו, צריך לשלם על כל פריט מצרכיו (עפ"י שיח יצחק בשם הגר"י סלנטר, בברכת זכרונות).

ביאור נוסף הוא כך: אין אנו מבקשים חיים ושפע בגלל שמגיע לנו עפ"י מעשינו, כי יודעים אנו שאיננו ראויים, אלא בקשתנו היא "למענך". כי אתה חפץ בחיים וכדי למלאות את רצונך זה - "למענך" תן לנו חיים. ועוד, למען שמך כדי שלא יתחלל בגויים, באמרם שבני ישראל עם ה' סובלים ומשפלים מבלי יכולת ה' להצילם, לכן רומם את שמך ותן לנו צרכינו בשפע.

"מי כמוך אב הרחמים". כלומר אע"פ שאיננו ראויים עפ"י מעשינו לזכות בדין, אבל אתה הרי "אב הרחמים" ואב רחמן מרחם על בניו אף כאשר אינם ראויים לרחמים.

"זוכר יצוריו לחיים ברחמים". אנו איננו ראויים, אבל אנתנו הרי יצורייך ודרכו של יוצר לרחם על מה שיצר, לכן תזכור אותנו ברחמים בעת הדין.

צ. א. בעלאווסקי אלול תשס"ד

אני לודו ודודי ל